

JÁRVÁNYTANI ELKÉPZELÉSEK A XVI. SZÁZADBAN*

Dr. Kemenes Pál

orvos, orvostörténész. társadalomorvostan szakorvos

A XVI. század járványtani elképzelései két különböző elvi alapon jöttek létre: a tapasztalat útján szerzett ismeretekből és a metafizikai világképből levezetett nézetekből. Az előbbiekhöz a betegségek terjedéséről illetve járványok felszámolásáról szerzett ismeretek tartoznak míg, az utóbbi csoportot a járványok okainak és kialakulásának magyarázatai alkotják. A iatrodemonológia, a iatroasztológia, iatroteológia és iatromágia a sajátos Isten - Ördög - Ember képével, a teremtményszok meghatározta világszerkezetben benne foglalt egészség-betegség, élet-halál relációkkal, a legősibb és a XVI. században a vallásfelekezeti tagozódás során a reneszánszukat élő járványtani elképzeléseket szolgáltatta. A betegség illetve a járvány, Isten büntetése, az Ördög bosszúja, vagy a lét egy sajátos stációja.

A pestis Isten büntetése a bűneinkért, jelentette ki 1568-ban Mélius Juhász Péter a helvét tájékozódású protestánsok debreceni püspöke és hasonlóan vélekedtek az unitáriusok és a szombatosok is. Melanchton Fülöp, az ágostai hit egyik vezéralakja a iatroasztrológia és a iatrodemonológia elemeit ötvözte teológiájával. A század két nagy francia orvostudósa sem volt mentes a démoni ihletettségtől. Jean Fernel: "Et morbos et remedia quedam trans naturam esse."/1/ Ambroise Paré: "Ahogy az Isten haragjában az embereket betegséggel sújtani majd azt visszavonni tudja, ugyanezt a Sátán is megteheti."

A iatrofizika alapjainál milétoszi Leukippos, abderai Demokritosz atomelméletét találjuk, amiből a methodikus iskola nőtt ki. Prosper Alpinus (1553-1617) páduai professzor próbálta meg a Hippokratész-Galénusz-féle humorálpatólogiát egyesíteni a methodikusok eredményeivel, mikoris a pórusok tágassága és szűkülete a négy testnedv csökkenését illetve felszaporodását okozza. Terápiájában a "contrario contrariis" alapelv érvényesült.

Hasonlóképpen az atomelmélet talaján állt Girolamo Fracastoro is aki, a járványtan terén a tapasztalati elemek rendezéséhez használta fel. "...van az őselemek közt sok, melyik életadó, s kell hogy legyenek bőven kórságra, halálra vivők is."/3/ Tehát, a betegségek okozói anyagi részecskék, minőségileg sokfélék és egyéb tulajdonságaik mellett rendelkeznek a mozgásukból következő «penetráló» képességgel. Ez, nem egyéb, mint az őselemek alkotta szövedékek (testek) lyukaiba (vacuumba) történő be-, illetve keresztülhatolás. Az őselemek szövedék, kisebb-nagyobb csoportosulások alkotásában vesznek részt, és a komplexumok tulajdonságait az alkotóelemek minősége és aránya, valamint a közöttük lévő kapcsolatok határozzák meg. A betegségek a kórt és az egészséget hozó elemek aránya szerint jönnek létre,

Ez, az elképzelés a járványos csírok virulencia változásának modelljéül szolgálhatott. Az őselemek bizonyos kapcsolódásai jellemzően ugyanazt a hatást váltják ki, ahogyan a kórokozók is specifikusak. A betegséget hozó őselemek közvetlenül vagy közvetve hatolhatnak az emberbe. Számuk, a testben való szétáramlásuk és kapcsolatuk a szervezetet felépítő őselemekkel szabja meg, hogy keletkezik-e betegség vagy sem. Az atomelmélet általános elveit könnyűszerrel lehetett egy új járványtan speciális princípiumává konvertálni.

Hieronymus Mercurialis XVI. századi páduai orvos-filozófus a humorálpatólógia gondolkörében kívánta megválaszolni a járványtan alapkérdését: azonos kórokokkal magyarázható-e egy betegség sporadikus és tömeges előfordulása, illetve azonos betegségek-e a sporadikus esetek és az epidémiák? A járvány (pestis) okaként a rothadást, a megromlott levegőt jelölte meg miként, Hippokratész és követői. A számosságból, az általános okból kiindulva és nem kevéssé befolyásoltatva az arisztotelianizmus tudományfelfogásától csak, a nagyszámú megbetegedést okozó endémiát tartotta pestisnek, a sporadikus eseteknek más okot tulajdonított. A tudomány a gyakorival s nem a kivétellel foglalkozik. Így, a pestis esetében a sporadikus és a tömeges előfordulást különböző betegségnek vélte. Két ok, két betegség, kétféle előfordulás.

Jordán Tamás, Morvaország főorvosa, a tapasztalat adatait fokozottabban figyelembe véve alakította ki pestis-felfogását. Nála a "két ok, két betegség" elképzelés megtartása mellett a megromlott levegő súlyozottan oka a járványnak ugyanakkor, a rothadás okozta egyedi esetekkel és ezek járvánnyá alakulásával is számolt. A sporadikus előfordulást az általánosan ható okkal szembeni rezisztencia csökkenésével magyarázta.

Kompromisszumos megoldása Fracastoro és Mercurialis nézeteinek összebékítésére törekedett. Hasonlóan "köztes" megoldásra jutott a contagium fogalmának alkalmazása esetében. Csak, a közvetlen érintkezés útján terjedő betegség contagiosus a korabeli definíció szerint, és így, az extragenitális syphilis dilemma elé állította az orvosokat. A fertőzött egyénnel térben és időben elkülönült közvetítő útján történő érintkezés a mágikus távolhatásnak a tudományba történő becsempészését jelentette volna. Ezt, elkerülendő vagy rothadásos, gennyes megbetegedésnek minősítették át az extragenitális syphilit s így, a pestilens betegségek közé sorolták okozója miatt, vagy közvetlen kontaktus után kutattak és a fertőzőképesség és az ellenállóképesség fogalmaival manipulálva próbálták meg besorolni a contagiosus betegségek közé. A tömegesen előforduló extragenitális syphilis mint amilyen az 1577. évi brünni volt, majdnem megoldhatatlan feladat a korabeli betegségrendszerteran keretei között.

A tömeges előfordulás (pestilens) definíció szerint szemben állt a közvetlen érintkezéssel (contagiosus) noha, a tünetek alapján mérlegelve a kérdést, a probléma fel sem merül. A megoldás a XVII. század empirikusai találták meg a fogalmak betegségcentrikus átértelmezésében.

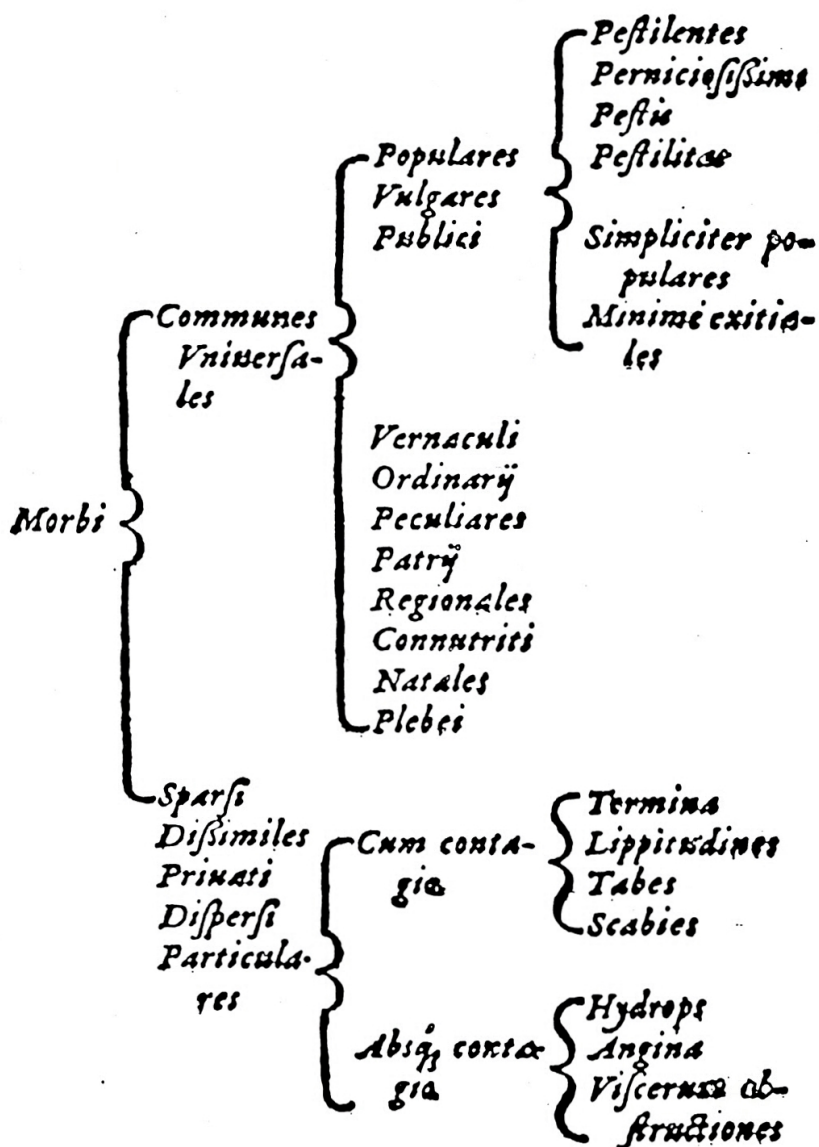
Jordán Tamás epidémiát, endémiát és sporadikus eseteket okozó betegségeket különböztetett meg. Rendszerezése a betegségek általános és tömeges előfordulását, illetve egyediségét vette számításba majd, gyakoriságukból következő veszélyességüket ami, egyértelműen a hippokratészi - "pestis", romlott levegő - járványtani teória követőjévé teszi. Kontaktus útján sporadikus esetek és nem járványok keletkeznek - nézete szerint. Deskriptív epidemiológiai szemléletét évezredes hagyomány konzerválta és választotta el a városokban és hadseregekben tömeges betegségek jelentkezése idején foganatosított tapasztalati tények alátámasztotta intézkedésektől.

Jordán tábori orvos volt majd, Morvaország főorvosa lett és így, a népegészségügyi szempontok közel álltak a gyakorlati és elméleti munkásságához egyaránt bár, más-más indíttatást fedezhetünk fel orvosi tevékenységének e két aspektusa mögött. Betekintettünk egy elméleti munkájába a jellemző kortárs járványtani elképzeléseket példázandó.

Dudith András a kortárs humanista barát, orvosi kérdésekben - illetén felkészültség híján - dilettáns, szembeszállva a hippokratészi-galénoszi hagyománnyal csak, terjesztőnek tartotta a megromlott levegőt, és nem a járványok okának.

A kauzalitás hangsúlyozása a descriptio helyett, az analízis bevezetése a medicinába, a reneszánsz holisztikus szemléletének végét és egy új tudomány születését jelentette.

DE PEST. PHÆN. TRACT. I. II

Jordán Tamás:
Betegségek
felosztása. Pestis
phaenomen ...
1576.

IRODALOM

1. Jean Fernel: De abditis rerum causis, 1548. II. XVI.
2. Ambroise Paré: Les oeuvres de M. Ambr. P. 1585. II. 283.
3. Lucretius, C.: De rerum natura VI. 1085-1086 sor. A XV. századból 6, a XVI. századból 26 kiadására ismert.

L. még

Dr. Kemenes Pál: Fracastoro modern epidemiológiája.

Dr. Kemenes Pál: Hogyan derítette fel Jordán Tamás az 1577. évi brünni járvány okát?

Dr. Kemenes Pál: Dudith András (1533-1589) gondolatai a medicináról.

**Dr. Kemenes Pál: Járványtani elképzelések a XVI. században. Lege Artis
Medicinae 3. (1993) 8. 792-793.**

Valamennyi dokumentum szerzői és egyéb jogai a szerző tulajdona. Valamennyi dokumentum csak és kizárólag magán célra, változtatás nélkül másolható a szerzőre és a forrásra történő pontos hivatkozással. Minden más terjesztési és másolási mód és forma esetében a szerző engedélyét kell kérni. A szerzőre és a forrásra való pontos hivatkozást és az engedélyt a dokumentumban mindig fel kell tüntetni és annak mindig benne kell maradnia a dokumentumban. A dokumentumok és azok részletei a szerző és a forrás pontos megjelölése nélkül még parafrázisként sem idézhetők és semmilyen célra fel nem használhatók. A dokumentumokkal kapcsolatos jogokról az 1999. évi LXXVI. törvény A szerzői jogról, továbbá a 2001. évi LXXVII. törvény a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény módosítása megfelelő szakaszai rendelkeznek.

Dr. Kemenes Pál: Orvostörténeti publikációk